

VISIE OP DE RESTAURATIE VAN BESCHERMDE ORGELS IN VLAANDEREN

1. Functionaliteit als richtinggevend element bij restauratie van orgels

Het Vlaamse orgelbeheer beschouwt het orgel steeds als een **muziekinstrument**, waarvan de klank het meest essentiële element vormt. Deze aanpak verschilt niet van die van andere Europese erfgoedzorgers. Enkel op deze wijze kan er een maatschappelijk draagvlak bestaan voor de restauratie van orgels, want men kan vermoeden dat er in Vlaanderen geen eigenaars te vinden zijn die bereid zouden zijn de aanzienlijke eigen financiële bijdrage in de kosten te dragen als betreffende orgelrestauratie enkel zou leiden tot een orgel dat geen muziek voortbrengt. De kosten van louter consoliderende werken kunnen immers eveneens behoorlijk hoog oplopen. Restauraties zonder muzikaal resultaat zijn dan ook nauwelijks te verdedigen bij eigenaars, organisten en het brede belangstellende publiek. Tot op heden zijn zulke projecten dan ook nooit in planning of uitvoering gegaan.

Het restaureren van orgels omvat meer dan het 'statisch conserveren' ervan. Dit laatste kan een optie zijn bij de restauratie van bijvoorbeeld schilderijen of beeldhouwwerken, waarbij men aanvaardt dat ontbrekende delen er soms niet meer zijn.

Een herstel in de laatst aangetroffen toestand - met beschadigingen en ontbrekende delen - is voor de orgelbouw ontoereikend, omdat orgels een **werkbare functie** vervullen. Naast het louter bewaren, dient die **functie best hersteld** te worden, zoals dat bijvoorbeeld ook geldt voor klokken, molens of ander industrieel erfgoed.

Daarom is het nodig slijtage weg te werken, onherstelbare elementen te vervangen door kopieën, ontbrekende delen bij te maken en soms ook nieuwe elementen - zoals een elektrische ventilator - toe te voegen. Dit maakt dat een orgel op een aanvaardbare wijze kan functioneren in deze tijd, onder meer in de liturgie.

Alleen zo kan er ook een maatschappelijk draagvlak ontstaan voor de zorg voor historische orgels. Toch zal het 'aanvaardbaar functioneren' van gerestaureerde orgels van de gebruiker vragen dat hij **de beperkingen van historische constructies**, bepaald door niet- hedendaagse maten, vormen en materiële gegevens, moet aanvaarden. Zo zal de organist vaak bereid moeten zijn zich in te leven in het historisch instrument, en het repertoire en de speelwijze hieraan moeten aanpassen. Het spelen van de orgelsymfonieën van Louis Vierne (1870-1937) is niet mogelijk op een 18de-eeuws Van Peteghem-orgel, net zo min als het mogelijk is de pianoconcerto's van Prokofiev te vertolken op een Hammerklavier uit Beethoven's tijd.

Op het **microniveau** van de orgelrestauratie is - omwille van het muzikale gebruik in het concertleven en de liturgie - het nodig dat orgels **vervolledigd** worden, mechanismen terug in werking worden gesteld en ontbrekende schakels in het klankenpalet worden vervolledigd.

Op het **macroniveau** van de orgelrestauratie dient de focus te liggen op het **globale beeld**, en worden de wijzigingen die in de loop der tijd aan het orgel werden uitgevoerd, op hun verdiensten of hun onvolkomenheden geëvalueerd.

Elk orgelproject is uniek in zijn eigenheid en wordingsgeschiedenis en dient dan ook afzonderlijk te worden beoordeeld bij de vorming van een restauratieconcept.

Als algemene regel om de restauratieoptie te bepalen kan gesteld worden dat een orgel dient gerestaureerd te worden naar de **laatste, dus meest recente, 'consistente toestand'**. Met 'consistent' wordt een toestand aangegeven die samenhangend en waardevol is, zowel vanuit artistiek-muzikaal oogpunt als vanuit het standpunt van een goed mechanisch en technisch functioneren.

Op deze wijze wordt in het Vlaamse orgelbeleid het zogenaamde Weilheimer Regulativ toegepast. Dit is een internationaal charter over het te voeren beleid betreffende historische orgels, dat dateert uit het jaar 1957 en werd uitgebreid en aangepast in 1970 na een bijeenkomst van vooraanstaande West-Europese organologen in Zürich.

In het Weilheimer Regulativ wordt het begrip 'orgelrestauratie' als volgt gedefinieerd:

Het herstellen van een vroegere toestand waarvan het bestaan door bewijzen kan bevestigd worden. In strijd met de bewaring en de herstelling heeft de restauratie niet alleen het behoud van de oude materialen op het oog, maar tevens ook het ongedaan maken van bepaalde veranderingen waaraan het instrument werd onderworpen. De verplichting tot het herstellen in de oorspronkelijke vorm kan niet voor elk geval worden opgelegd. In algemene zin zal als wenselijk voorkomen het herstellen in de laatst bekende staat waarin het instrument als een homogeen geheel voorkwam.

2. De klankgeving of de 'intonatie' van een orgel

De klankkwaliteit die het orgel tot een kunstwerk maakt, is niet alleen het resultaat van materiële gegevens, maar ook van de artistieke afstelling van klankbepalende elementen, in de eerste plaats van de orgelpijpen, waarvan de klankafstelling 'intonatie' wordt genoemd.

De hoofdbetrachting is het **bewaren van de authenticiteit** en het herscheppen van klank, maar dan wel uit te voeren vanuit een eerlijke en getrouwe inleving in de geschiedenis, de stijl en de wetenschappelijke achtergronden van het betreffende orgel.

De authenticiteit van de klank, essentieel verschillend van orgel tot orgel, dient zo veel mogelijk bewaard te worden. Om de gedifferentieerde, historisch waardevolle klankpatronen opnieuw tot leven te wekken, dienen alle klankbepalende elementen, in het bijzonder de orgelpijpen, ook technisch feilloos te functioneren.

Dit alles veronderstelt, nog meer dan bij andere disciplines of erfgoedtypologieën, een creatief-artistieke tussenkomst van de mens die berust op stijkennis, technische vaardigheid, leren, beoordelen, afwegen en creëren.

Vanuit technisch oogpunt betekent dit dat bij intonatie wordt uitgegaan van respect voor indicaties van een vroegere winddruk, voor originele voetopeningen, originele opsneden, oorspronkelijke toonhoogteaanduidingen in het pijpwerk of steminrichtingen, en voor alle mogelijke aanwijzingen van intonatie- en stemmingswijzigingen. Door kernsteken beschadigde pijpen worden slechts in uiterste nood van nieuwe kernen voorzien, wanneer geen andere mogelijkheden voorhanden zijn om een behoorlijke aanspraak te verkrijgen.

Klank is het belangrijkste aspect van een orgel. Een orgelrestauratie die niet resulteert in een geloofwaardig klankbeeld conform de stijleigenheid van die de oorspronkelijke orgelmaker op het oog had, is dan ook te beschouwen als niet geslaagd, zelfs al zou het restauratieproject op alle andere vlakken probleemloos zijn verlopen.